

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Л. О. Хлебникова, Т. О. Наземнова,
Н. І. Міщенко, Л. О. Дорогань

Музичне МИСТЕЦТВО

7

Витоки української опери

Опера завжди відігравала важливу роль в українському музичному мистецтві. Джерелом для її створення ставали переважно національний фольклор, історичні події та твори видатних українських письменників.

Український театр узагалі розвивався як музичний, бо саме в народних піснях і танцях найяскравіше розкривався український національний характер.

Пригадайте ознаки оперного жанру.
У чому, на вашу думку, полягає національно-просвітницька роль українського оперного мистецтва?

Перші українські опери нагадували драматичні вистави, у яких діалоги дійових осіб чергувалися з музичними номерами — вокальними і хореографічними.

Початком українського оперного мистецтва вважають оперу «Запорожець за Дунаєм» **Семена Гулака-Артемовського**. За жанром «Запорожець за Дунаєм» — лірико-комічна опера,

Сцена з опери К. Данькевича
«Богдан Хмельницький»

Сцена з опери М. Лисенка
«Тарас Бульба»

у якій яскраво розвиваються комедійна (Карась — Одарка) та лірико-романтична (Оксана — Андрій) сюжетні лінії.

Прем'єра опери з великим успіхом пройшла на сцені Маріїнського театру в Петербурзі 1863 року. Виконавцем партії Карася був сам композитор.

Сюжет опери взятий із української минувшини. Після знищення Запорозької Січі 1775 року частина запорожців утекла до Туреччини. Туга українців за рідним краєм, їхні патріотичні почуття і палке бажання повернутися на Батьківщину становлять зміст опери.

Реалістичне втілення в опері українських народних образів, використання скарбів української народної пісенності й танцювальності визначили оперу С. Гулака-Артемовського як один із найвидатніших творів українського музичного мистецтва. «Запорожець за Дунаєм» і нині залишається однією з найвідоміших українських опер.

Семен Гулак-Артемовський
(1813–1873)

Сцена з опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм»

С. Гулак-Артемівський. Фрагменти опери «Запорожець за Дунаєм»: Дует Одарки й Карася; Арія Андрія «Блаженний день, блаженний час»; Хор «Там за тихим за Дунаєм» (фінал)

Проаналізуйте засоби музичної виразності одного з фрагментів опери. Які враження викликав у вас фрагмент, що сподобався найбільше?

Видатний український композитор **Микола Лисенко** говорив: «...Моя рідна музична культура — це не займане ніким поле, якому потрібен свій орач і сіяч. Йому я й замислив присвятити свої скромні сили». Митець залишив величезний творчий спадок і у багатьох музичних жанрах досягнув вершини досконалості. Джерелом його творчості є українська народні пісня. Упродовж усього життя композитор збирав і творчо обробляв перлини народних мелодій. Згодом українські народні пісні поновому звучали в операх композитора. Тематика опер Миколи Лисенка вражає розмаїттям: *лірико-побутова* («Наталка Полтавка») *історико-героїчна* («Тарас Бульба»), *комічна* («Ніч напередодні Різдва»), *сатирична* («Енеїда»), *казкова* («Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Зима і Весна»).

Сцени з опери М. Лисенка «Наталка Полтавка»

Пригадайте відомі вам твори М. Лисенка, які звучали на уроках музичного мистецтва. Які з них вам найбільше запам'яталися і чому?

Як ви вважаєте, чому композитор писав опери лише на національні сюжети?

Особливе місце в оперному доробку композитора посідає «Наталка Полтавка». Саме в музиці М. Лисенка історія кохання селянської дівчини Наталки й Петра та їхня перемога над підступами Виборного і Возного отримала геніальне втілення. Вона виразила найкращі риси національного характеру — моральну чистоту, благородство і мужність головних героїв. Їхні думки і почуття розкриваються через народні пісні, обробки яких здійснив сам композитор. Так, художній образ Наталки втілюється в піснях «Віють вітри, віють буйні...», «Ой я дівчина Полтавка».

М. Лисенко. Опера «Наталка Полтавка»:

Пісня Петра «Сонце низенько»; пісні Наталки

Запитання та завдання

- * У чому полягає особливість українського оперного мистецтва?
- * Чим визначна творчість С. Гулака-Артемовського?
- * Які народні твори стали окрасою опер М. Лисенка? Назвіть найвідоміші опери композитора.

Пізнаємо разом

Створіть міні-виставу на основі одного з фрагментів опер С. Гулака-Артемовського.

Народна основа симфонічної музики

Симфонічна музика — одна з найважливіших царин музичної творчості. За висловом Дмитра Шостаковича, вона «є володаркою музичного царства».

В українській симфонічній музиці простежується тісний зв'язок народної і професійної творчості. Мелодії українських народних пісень часто стають темами великих симфонічних творів. Одним із них є написана в ХІХ ст. «Українська симфонія» **Михайла Калачевського**, музика якої знайома вам із попередніх класів. Прослідкуйте за розвитком і взаємодією відомих мелодій — тем.

М. Калачевський. «Українська симфонія», II частина

Чи впізнали ви мелодії народних пісень? Які вони за характером звучання?

Чи є, на вашу думку, точки перетину в образному змісті творів М. Калачевського та В. Овчинникова?

В. Овчинников. Козак і дівчина

Яскраві народні образи — жартівливо-задеркиуватий («Дівка в сінях стояла») і задумливо-ліричний («Віють вітри, віють буйні») панують у музиці II частини «Української симфонії», виражаючи різні риси українського характеру.

Що ви дізналися про симфонічну музику в попередніх класах? Чим відрізняються жанри симфонії й інструментального концерту?

Наведіть приклади відомих вам симфоній і концертів, у яких звучать мелодії українських народних пісень.

У творчості українських композиторів ХХ ст. симфонічна музика також посідає вагомe місце. Один із найвидатніших майстрів цього жанру — Левко Ревуцький.

Левко Ревуцький — видатний український композитор. Жанрове розмаїття його творчості відзначається близькістю до української народної музики і класичних традицій.

Визначним твором композитора є Друга симфонія, створена 1927 року. Світ її образів — це картини природи, що пробуджується, народне свято, жартівлива сценка, масова хода.

Третя частина — святковий фінал, побудований на мелодіях двох українських народних пісень — «А ми просо сіяли» та «Ой на горі мак». Наприкінці фіналу звучить основна тема всієї симфонії та Першої частини — старовинна мелодія «Ой весна, весниця», що несе в собі відчуття свободи і руху вперед, увінчує фінал прославленням життєдайних сил природи і творчої праці.

Левко Ревуцький
(1889–1977)

Л. Ревуцький. III частина Другої симфонії

Крізь роки ми проносимо вдячність своїм наставникам-учителям. Для них — наші натхненні пісні та глибока шана від вдячних учнів.

СПАСИБІ, ВЧИТЕЛЮ

Вірші та музика Наталії Май

Мій добрий вчителю,
Душа Твоя — криниця,
Скажи мені, чому
Тобі вночі не спиться?
І посивіли скроні
Й сумні Твої вуста,
І відлітають вдаль Твої літа!..

Приспів:

Спасибі, вчителю,
Мій давній оберіг,
За те, що я
Вертаюсь на поріг,
За те, що Ти навчив
З добром на світі жить
І за дитинства
Неповторну мить!

Пробач, учителю,
Соколе сизокрилий,
За те, що часом ми
Тебе не розуміли,
За те, що білі скроні
Й сумні Твої вуста
І відлетіли вдаль
Твої літа!..

Приспів.

Мій вчителю, вклоняюся Тобі
За Твої добрі очі,
За Твоє велике серце,
За те все добро,
Що Ти посіяв в наших душах!

Приспів.

Ноти

Запитання та завдання

- * Доведіть, що зв'язок народної і професійної творчості є актуальним і для сучасної української музики.
- * Поміркуйте, чому народна пісня часто використовується в симфонічній творчості.

Пісне, душу возвелич!

Виникнення і розвиток жанру козацької пісні пов'язані з історією українського козацтва. У них оспівуються мужність воїнів, їхня відданість Батьківщині, любов до рідного краю. Основний герой цих пісень — оборонець вітчизни, готовий віддати за неї життя.

Пригадайте історичні й козацькі пісні, з якими познайомилися в попередніх класах.

Українські народні пісні «Гей, там на горі Січ іде», «Засвіт встали козаченьки»

Головна тема цих пісень — козацька слава. Поетичні образи, що її втілюють, — це червона калина як символ любові до Батьківщини, висока могила як пам'ятник воїнській доблесті. Загалом символіка козацьких пісень пов'язана з поетичними уявленнями про мужність, силу, міць (образи орла, сокола, дуба, явора).

Мотиви українських козацьких пісень не лише увійшли до народного фольклору. Їхні сюжети та образи цікавили композиторів й знайшли відображення у творах М. Лисенка, К. Данькевича та інших видатних митців України.

Козак Мамай

О. Бубнов. Тарас Бульба

Сцена з опери К. Данькевича
«Богдан Хмельницький»

М. Лисенко. Хори «Засвіт встали козаченьки» і «Гей, не дивуйте, добрії люди» з опери «Тарас Бульба»

Л. Колодуб. Сюїти «Українські танці» (частина 12)

Що поєднує ці твори?

Цікавинка

Черкаський полковник
Максим Кривоніс

Козацька тематика не є випадковою у творчості М. Лисенка, адже рід Лисенків тягнеться від часів Богдана Хмельницького.

Його засновником вважається отаман Вовгура Лис, сподвижник Максима Кривоноса.

Відданість національній ідеї, що передавалася в цьому славному роді від покоління до покоління, яскраво проявилась у творчості композитора.

Відродження народних традицій, що відбувається в наш час, зумовлене підйомом національної самосвідомості українців. Тому з таким ентузіазмом сприймається проведення в Україні етнофестивалів різних напрямів. У жовтні «усіх небайдужих до

Фестиваль «Покрова на Хортиці»

Рок-гурт «Гайдамаки»

відродження українського козацтва і національних культурних традицій» збирає фестиваль **«Покрова на Хортиці»**.

Девіз фестивалю — «Хортиця єднає українців», в його програмі — традиційні козацькі забави, театралізоване видовище «Усі ми, браття, козацького роду», реконструкція козацького бою, виступи творчих колективів. Козацькі пісні звучать як у традиційному виконанні, так і в сучасній обробці. У піснях відчувається міцний духовний зв'язок з нашими хоробрими пращурами.

Пригадайте відомі вам українські рок-колективи, у виконанні яких звучать козацькі пісні.

Пісні рок-гурту «Гайдамаки». Пісні рок-гурту «Kozak-System»

Виступи рок-гуртів «Гайдамаки» та «Kozak-System» характеризують як «Шоу в стилі козак-рок». Частина пісень створені на основі народних, інші — написані самими музикантами, однак у їхньому звучанні є елементи етно-стилістики. Музиканти рок-гуртів у своїй творчості відгукуються на події в Україні, підтримують національне піднесення співвітчизників.

Як ви вважаєте, чи сприяє творчість сучасних колективів формуванню в українців національної ідеї?

ГЕЙ ВИ, КОЗАЧЕНЬКИ

Вірші В. Крищенко

Музика Г. Татарченка

Є і нам про що згадати...
Пісне, душу возвелич.
Ой, була в нас ненька-мати
Запорозька славна Січ.

Круточола наша доля,
Не вода в ній — кров тече,
Козаку найперше — воля,
Козаку найперше — честь.

Приспів:

Гей, ви, козаченьки —
вітер в чистім полі,
Научіть нащадків
так любити волю.
Гей, ви, козаченьки —
спомин з м'яти-рути,
Научіть минулу славу
повернути. } Двічі

Приспів.

А прийшла лиха година —
Впав козак наш у траві,
Щоб іскрилась Україна
На гетьманській булаві.

Приспів.

Обросила землю рана
Із козацького чола,
Щоб неправда помирала,
Щоби правдонька жила.

Приспів.

Ноти

Запитання та завдання

- * Які почуття викликають у вас козацькі пісні? Чи потрібні вони в наш час?
- * Чому, на вашу думку, в операх українських композиторів часто звучать народні козацькі пісні?
- * Яку роль відіграє славнозвісний «Запорізький марш» у житті нашого суспільства?

У вільний час

Перегляньте виступ гурту «Нексі» з піснею «Гей ви, козаченьки!»

<http://www.youtube.com/watch?v=IBHAuFJOnnM>

Як ви вважаєте, чому в українському мистецтві поширена козацька тематика?

Співуча Україна

Україна завжди славилася своїми прекрасними голосами. Українські голоси порівнювали з італійськими, а їхнє звучання і манеру співу називали «українським бельканто».

Бельканто — стиль вокального виконання, який вимагає від співака досконалої техніки володіння голосом, емоційної насиченості співу.

У всьому світі знають і мелодійну українську пісню, і чудові голоси прославлених українських виконавців: С. Крушельницької, І. Паторжинського, М. Литвиненко-Вольгемут, Б. Гмирі, А. Солов'яненка, Є. Мірошніченко, В. Гришка, В. Лук'янець та ін. Прекрасні голоси, зігріті душевним теплом і глибиною почуття, йдуть від народної пісні, вражають своєю красою і щирістю.

Іван Паторжинський
(1896–1960)

Євгенія Мірошніченко
(1931–2009)

Володимир Гришко

Вікторія Лук'янець

М. Литвиненко-Вольгемут
(1892–1966)

Соломія Крушельницька
(1872–1952)

Соломія Крушельницька — видатна українська співачка, яка володіла надзвичайно красивим і виразним голосом. Поряд із класичними аріями, в її репертуарі завжди були українські народні пісні та твори М. Лисенка, С. Людкевича й інших українських композиторів.

Цікавинка

Прем'єра опери італійського композитора Джакомо Пуччіні «Мадам Батерфляй» відбулася в театрі «Ла Скала» (Італія, Мілан) 1904 року.

Головну роль виконувала відома оперна співачка Розіні Сторкіо, тож композитор та мистецтвознавці були впевнені в успіху постанови. Та оперу не тільки не сприйняли, а навіть гучно засвистали. Це стало страшним ударом для Пуччіні.

Подальшу долю опери вирішила українська прима — Соломія Крушельницька. Саме завдяки її виконанню партії Чіо-Чіо-Сан (головної ролі) наступна прем'єра в театрі «Гранде» завоювала серця слухачів. Безмежно вдячний композитор підписав Крушельницькій свій фотопортрет: «Найчудовніший та найчарівніший Баттерфляй. Джакомо Пуччіні».

Крушельницька в ролі Чіо-Чіо-Сан

Анатолій Солов'яненко
(1932–1999)

Анатолій Солов'яненко — прославлений український співак. Усесвітню славу видатному співакові принесла його концертна діяльність у багатьох країнах світу. Співак виступав на сценах найголовніших театрів Італії, Румунії, США, Німеччини, Канади, Японії, Австралії. Солов'яненко виконував головні ролі в операх «Князь Ігор», «Євгеній Онегін», «Фауст», «Запорожець за Дунаєм».

Та перш за все А. Солов'яненко неперевершено виконував українські та зарубіжні романси і, звичайно, українські народні пісні.

*Український романс «Ніч яка місячна» у виконанні
А. Солов'яненка*

Борис Гмиря — співак високої вокальної культури, неперевершений виконавець оперних партій, романсів, українських народних пісень. Він мав голос широкого діапазону, м'якого, красивого тембру. Гмиря був першим співаком, який підготував і виконував повну концертну програму з музичних творів на вірші Кобзаря. Серед оперного доробку митця — ролі в операх

«Тарас Бульба», «Наймичка», «Богдан Хмельницький», «Запорожець за Дунаєм», «Русалка» та ін.

Пісня на вірші Т. Шевченка «Дивлюсь я на небо і думку гадаю» у виконанні Б. Гмирі

Чималу роль у розвитку української пісенної культури відіграє естрадна пісня. Слава її видатних виконавців — це визнання яскравого таланту українського народу, прояв відданості народним традиціям та палкої любові до рідної землі.

*Р. Квінта. «Одна калина» у виконанні С. Ротару.
О. Злотник. «Родина» у виконанні Н. Яремчука*

Запитання та завдання

- * Як ви гадаєте, що допомогло українському оперному мистецтву посісти гідне місце у світі?
- * Назвіть опери, у яких головні партії виконували провідні українські співаки.
- * Які характерні риси сучасної української популярної музики найочевидніше підтверджують її походження від народних джерел?

Пізнаємо разом

Підготуйте презентації «Золоті голоси сучасної України», у яких розкажіть про творчість відомих вітчизняних оперних співаків нашого часу.

У вільний час

Перегляньте уривок фільму-опери «Запорожець за Дунаєм» — дуєт Караса (І. Паторжинський) та Одарки (М. Литвиненко-Вольгемут).

<http://www.youtube.com/watch?v=bz8qCYpQSas>

Як співаки змогли передати український колорит та народний гумор у художніх образах?

Панорама сучасного музичного життя України

Панорама сучасного музичного життя, наче яскравий калейдоскоп, вражає розмаїттям, відтворюючи наш складний і суперечливий час. Діапазон сучасної української музики досить широкий і охоплює чимало музичних жанрів — від традиційних до новітніх. Це й основоположна творчість корифеїв українського симфонізму (Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, С. Людкевича, Г. Майбороди) і яскрава творчість митців нового покоління (Л. Грабовського, М. Скорика, В. Сильвестрова, Л. Колодуба). Неперевершені зразки інструментальної музики створили В. Барвінський і В. Косенко.

Зміни відбулися й у музично-театральних жанрах. Поряд із традиційними оперою і балетом виникли нові цікаві музичні явища.

Валентин Сильвестров

Василь Барвінський
(1888–1963)

Віктор Косенко
(1896–1938)

Сцена з опери С. Бедусенка
«Ярослав Мудрий»

Сцена з балету Є. Станковича
«Майська ніч»

В оперному мистецтві з'явилися моноопера (В. Губаренко «Листи кохання», Л. Колодуб «Поет»), фолк-опера (І. Шамо «Ятранні ігри», Є. Станкович «Коли цвіте папороть»), рок-опера (С. Бедусенко «Енеїда», «Ярослав Мудрий», Г. Татарченко «Біла ворона»), мюзикл (Л. та Ж. Колодуб «Пригоди на Міссісіпі»).

Балет збагатився жанрами фолк-балету (В. Кирейко «Тіні забутих предків», Є. Станкович «Майська ніч», «Ніч напередодні Різдва»), балету-пісні (К. Данькевич «Лілея»), сучасним балетом (Л. Дичко «Катерина Білокур»).

Жанр хорової музики представлений творчістю Лесі Дичко (кантата «Чотири пори року», «Урочиста літургія»). А світла і розмаїта творчість Богдани Фільц знайома вам із її чудових пісень і музичних творів різних жанрів.

Майстри вокально-пісенного жанру гідно представили самотні українські пісенні традиції в сучасному музичному мистецтві: А. Кос-Анатольський («Біля річки Черемоша»), П. Майборода («Пісня про рушник»), І. Шамо («Україна, любов моя», «Галичанка»), О. Білаш («Два кольори»), В. Івасюк («Червона рута»), Т. Петриненко («Україна»), О. Злотник («Пісня про

«Воплі Відоплясова»

«Океан Ельзи»

Київ»), Б, Фільц («Любимо землю свою») та багато інших талановитих митців.

У галузі сучасної популярної музики вирізняється творчість українських колективів, що виконують рок, поп-рок, хіп-хоп та ін.: «Воплі Відоплясова», «Океан Ельзи», «Тартак», «Танок на майдані Конго», «Крихітка Цахес».

Композиції у виконанні музичних колективів (на вибір)

Поширеним явищем останнього часу стали музичні фестивалі та конкурси різних напрямів: джазові, етнічні, фестивалі рок-музики, бардівської пісні, а також традиційні фестивалі класичної музики.

Наче всі пазли склалися, утворивши строкату картину сучасного музичного життя. У ній — пошуки і здобутки поколінь талановитих митців, якими багата українська земля, їхнє палке бажання бачити свою Батьківщину квітучою і щасливою.

Запитання та завдання

- * Які з музичних напрямів вам до вподоби найбільше?
- * Творчістю яких українських зірок ви захоплюєтеся?
- * Яку роль відіграє українське музичне мистецтво у вашому житті?